

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.18.12>

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПРАВОПОРУШЕННЯ, В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Чепульченко Тетяна Олексіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
факультету соціології і права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

Царик Олександра В'ячеславівна,
студентка факультету соціології і права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

Актуальність статті зумовлюється основним завданням будь-якої правової, демократичної держави, покликаної створити дієву та ефективну систему прав і свобод людини, конкретного громадянина, індивіда, побудовану на принципах законності й рівності всіх перед законом. Формування суспільства з високим рівнем правового розвитку гостро ставить питання наявності захисного процесу всіх категорій осіб з відповідністю новим ідеям і реформам.

З часів незалежності наша держава вибудовує власну чітку правозахисну систему, однак, перебуваючи в стані глибокої кризи та постійних реформувань, система захисту переживає складний процес перетворень і пристосувань до нових умов. Низький розвиток правової, соціальної, економічної, культурної сфер створює передумови для вчинення особами суспільно небезпечних діянь. Відсутність належного правового виховання призводить до незнання й ігнорування правових норм індивідами.

Адаптація законодавства до міжнародних стандартів і забезпечення належного рівня життя через призму соціально-економічного розвитку суспільства якісно допоможуть зменшити кількість учинюваних правопорушень. При цьому має враховуватися моральний стан суспільства та повага до його менталітету для забезпечення розвитку правового майбутнього. Великий обсяг роботи має бути спрямований на побудову правослухняного громадянського суспільства з наявним окремо в кожного індивіда широким базисом правових знань.

Проаналізовано питання поняття особи, яка вчиняє правопорушення, як суб'єкта, що формується внаслідок впливу негативного середовища, яке його оточує. Відсутність належного правового виховання останніх призводить до скоєння свідомо вчинених умисних, переважно тяжких кримінальних правопорушень. Визначено основні етапи становлення процесу захисту осіб, які вчинили злочин, від часів Київської Русі до сучасної демократичної держави, розглянуто переваги та недоліки кожного із цих періодів.

Ключові слова: особи, які вчинили правопорушення, правопорушники (злочинці), захист прав, Конституція України, Кримінальний кодекс України, смертна кара, позбавлення волі, суспільно небезпечне діяння, міжнародний захист, правове виховання.

THE PROCESS OF DEVELOPING THE PROTECTION OF OFFENDERS IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Chepulchenko Tetiana Oleksiivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor
at the Department of Public Law
of the Faculty of Sociology and Law
(National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Kyiv, Ukraine)

Tsaryk Oleksandra Viacheslavivna,
Student at the Faculty
of Sociology and Law
(National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Kyiv, Ukraine)

The relevance of the article is determined by the basic task of a democratic State governed by the rule of law, which is called upon to establish an effective and efficient system of human rights and freedoms, for the individual citizen and for the individual, based on the principles of legality and equality of all before the law. The emergence of a society with a high level of legal development highlights the need for a protective process for all categories of persons in line with new ideas and reforms. Since independence, our State has built its own clear human rights system, but in a state of deep crisis and constant transformation, the protection system is going through a complex process of transformation and adaptation.

The low level of development of the legal, social, economic and cultural spheres creates conditions for persons to commit socially dangerous acts. Lack of proper legal education leads to ignorance and disregard of the law by individuals. Adapting legislation to international standards and ensuring an adequate standard of living in the light of the social and economic development of society will help to reduce the number of offences committed. This should take into account the moral state of society and respect for its mentality in order to ensure the development of a legal future. A great deal of work should be directed towards building a law-abiding civil society with a broad basis of legal knowledge available to each individual. An analysis was made of the concept of a person committing an offence as an offender, which is formed as a result of the negative environment surrounding him or her and the lack of legal education that he or she commits a socially dangerous act. The main stages of the process of protection of persons who have committed offences from the time of Kiev Rus to the modern democratic State have been defined, and the advantages and disadvantages of each of these periods have been considered.

Key words: persons who have committed an offence, Offenders (criminals), protection of rights, Constitution of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, capital punishment, imprisonment, socially dangerous act, international protection, legal education.

Постановка проблеми. Проблема захисту прав осіб, які вчинили правопорушення, потребує вирішення не лише на міжнародному рівні, а й на рівні національного законодавства. Будь-яке соціальне явище, що досліджується юридичною наукою, займає відповідне місце в системі наукових знань, у тому числі поняття «правопорушник», тобто особа, яка порушує норми поведінки, установлені законодавчими актами під

загрозою юридичної відповідальності. Правопорушник як суб'єкт формується внаслідок впливу негативного середовища, яке його оточує, ігнорування суспільних і правових норм, відсутності правового виховання тощо. Якщо така поведінка є тривалою, урешті-решт правопорушник стає злочинцем – особою, яка вчиняє суспільно небезпечні діяння, з огляду на свої соціально-психологічні особливості, сферу зайнятості й форму соціальних зв'язків. Відтак злочинці в силу продовжуваності протиправної діяльності генерують негативний досвід, емоції, що в сукупності з іншими деструктивними факторами перетворює їх на стійких злочинців. Саме тому злочинці як окрема соціальна група несуть потенційну загрозу розвитку громадянського суспільства. Але чи необхідно акцентувати увагу на захисті таких індивідів?

Через зростання кількості тяжких та особливо тяжких злочинів в Україні стає очевидним, що проблема захисту осіб, які вчинили правопорушення, залишається актуальною для суспільства. А тому логічно постає питання: як саме здійснювати цей захист, чи потрібен механізм його вдосконалення, деталізації та необхідність подальших правових перетворень?

Аналіз останніх досліджень. У зарубіжних дослідників, таких як Е. Ротман, М. Фрай, Б. Нейлор Д., Палмер та інші, можна знайти велику кількість ідей, гіпотез і філософських роздумів, спрямованих на аналіз і детальне дослідження прав злочинців. Однак в Україні це питання перебуває поза межами ґрунтовних досліджень, серед науковців і практиків є ті, які предметно проводили аналіз правозахисної системи в цьому напрямі: Н. Козюбра, М. Менджул, Є. Рибінський, Ю. Сульженко, М. Аракелян, В. Погорілко й інші. Тема захисту прав злочинців є досить важливою і водночас суперечливою. Незважаючи на те що захист цієї категорії осіб – це обов'язок будь-якої демократичної держави, не всі представники українського соціуму остаточно погоджуються із цим твердженням.

Метою статті є комплексне з'ясування необхідності захисту прав та обов'язків осіб, які вчинили правопорушення, через призму аналізу історичного розвитку держави; висвітлення формування правової думки щодо захисту їхніх прав.

Виклад основного матеріалу. Поетапно під час свого еволюційного, технологічного розвитку людство чітко зрозуміло необхідність наявності чіткої системи захисту їхніх прав та обов'язків, як наслідок, процесу захисту всіх категорій осіб, у тому числі й злочинців, що сформувало фундамент невід'ємної частини судочинної системи.

Указаний процес проходив своє становлення тривалий час, до набуття досить цивілізованого гуманного рівня. Досягнення головної мети цієї процедури – це формування об'єктивного та правового судового процесу, для здійснення якого найдієвішим є юридичний вислів: «Правосуддя має здійснитися, хоч би загинув світ». Тому вищезгадане питання постійно вдосконалювалося й доповнювалося в процесі розвитку людства та всієї системи правосуддя.

Створення положень про захист прав осіб, які вчинили правопорушення, розпочалося ще в період започаткування такої науки, як юриспруденція. Це досить складний і суперечливий процес, тому що це питання в окремих випадках стикається з морально-етичними поглядами людства. Про остаточне вирішення цього питання можна буде говорити лише тоді, коли морально-правова освіта населення досягне високого рівня та розгляд справ буде проводитися дуже ретельно й зважено, щоб уникнути будь-яких суперечок.

Але наявність захисного процесу в нормативно-судочинній системі повинна бути обов'язковою, тому що цього вимагає морально-правовий розвиток людства.

Особливого значення це питання набуло у ХХ столітті. Це дало поштовх для розвитку морально-етичних, гуманістичних ідей і формування «правового поля»

людства. Це зумовило тенденцію, яка особливо яскраво проявилася в останні десятиліття, переходу від континентального до прецедентного права; дало змогу систематизувати й установити норми захисту прав осіб, які порушують права інших, які аналогічні в усьому світі. Великою мірою це пов'язано з політичною ситуацією в країнах, які впроваджують у свою судову систему норми, що стали загальними в цій галузі правозахисної діяльності.

Ці положення набули більшого розвитку в країнах Західної та Центральної Європи й у Північній Америці. У країнах Центральної Азії та Північної Африки цей процес не набув розвитку через політичну нестабільність і вплив релігійних норм (іслам). Переважно це такі країни, як Іран, Ірак, Афганістан, Ліван, Лівія, Алжир і низка інших, для яких характерний низький рівень економічного й соціально-правового розвитку.

Для правильного і справедливого вирішення цієї проблеми, забезпечення законних прав та інтересів особи, яка порушує законні права інших громадян, першочергове значення має те, як організована сама судочинна система й ті нормативно-правові акти, на яких вона базується.

На початкових етапах правозахисна діяльність була ще не досить чіткою. Це було викликано низкою об'єктивних причин. Передусім це було зумовлено самою ідеєю такого захисту, тому що вона містила досить прогресивні положення (законність, рівність перед законом тощо), які прямо суперечили реальній політиці держави, ці прогресивні ідеї не набули чіткого законодавчого закріплення. Розгляд таких справ і їх вирішення проводилися на релігійних засадах і нормах моралі, не маючи юридичного підґрунтя, тому спостерігалися порушення прав злочинців порівняно з теперішнім становищем у цій галузі.

З розвитком держави і права постало питання законодавчого закріплення прав осіб, які злісно порушували права інших.

Хоча перші закони із цього питання були не досить чіткі, окремі положення мали загальний характер або взагалі були відсутні. Наприклад, право на життя, право свідчити в суді, право на помилування, право на повагу гідності й низка інших прав. Це пояснювалося не досить високою правовою освітою законодавців, політичним курсом держави, але головна причина була в тому, що ці законопроекти мали місцевий, локальний характер. Тому такі закони відображали лише те соціально-економічне, політичне, правове, культурне становище, яке було в цій державі, тим самим не даючи можливості повного розвитку цієї галузі юридичної науки.

Хоча це був помітний крок уперед у розвитку правозахисного й судочинного законодавства, така загальна тенденція спостерігалася в державних утвореннях на території України. Перший юридичний документ, який мав велике правове значення для подальшого розвитку права в нашій державі, – це «Руська Правда». Хоча цей документ відбиває певний ступінь зрілості феодальних відносин у Київській Русі, його не варто ідеалізувати, тому що загалом цей закон установлював феодальну нерівність, усебічно захищаючи інтереси й власність феодалів, створював умови для закабалення феодально залежного населення. Але поряд із такими негативними рисами «Руська Правда» певною мірою дбала про правопорушників (злочинців). На відміну від багатьох аналогічних європейських юридичних пам'яток того часу (так званих «Варварських прав»), «Руська Правда», як правило, не передбачала застосування смертної кари, відрубання рук, ніг чи інших аналогічних членушкодницьких покарань, і це дає підстави говорити про неї як про видатну правову пам'ятку в галузі захисту прав осіб, які порушували закон. Варто зазначити, що в цьому документі висвітлено право лиходіїв на звільнення від кримінальної відповідальності: якщо така особа сплачувала кошти за лікування потерпілого; діяння могло втрачати свій злочинний

характер, коли особа була в стані душевної хвороби або її свідомість і воля ставали паралізованими (стан афекту) [1, с. 23]. Пом'якшення покарання застосовувалося, якщо вбивство відбувалося під час сварки на бенкеті [2].

Пізніше смертну кару стали застосовувати на території України в період Литовської доби. Вид такого покарання був юридично закріплений у «Судебнику» Казимира IV Ягелончика 1468 року і Статуті Литовському 1529 року. Недоліком було те, що більше переваг мали привілейовані стани, зокрема в разі поранення шляхтича шляхтичем винному відрубували руку, а за поранення людини нижчої верстви – стягувався грошовий стаж; за умисне вбивство шляхтичем дитини було покарання тюремним ув'язненням на рік і шість тижнів, а після цього він мав чотири рази на рік при церкві сповідуватися перед парафіями. Саме в цей період з'явилися поняття «необхідна оборона» і стан «крайньої необхідності», які звільняли від кримінальної відповідальності. Крім цього, особа могла бути притягнена до відповідальності, лише коли винність доведено судом; вільна людина, яка скоїла злочин, не повинна була передаватися у вічне рабство [3]. Винятковим було те, що передбачалася можливість залучення адвоката до судового процесу та процесуальне правонаступництво [4, с. 51].

Ще однією правовою пам'яткою, яка мала дійсно юридичний характер, була Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Повна назва «Пакти і конституції законів та вольностей Війська Запорізького». Її статті включали вирішення питання захисту прав осіб, які порушують права інших людей, але окремо це не було виділено. Вирішення цього питання і його юридичне закріплення входило до компетенції Генерального Суду, створення якого передбачалося статтею 7 Конституції. Це означало, що ніхто з гетьманів і генеральних осіб не міг покарати правопорушника самотійно, а мав надіслати справу до суду [5].

Наступним Законом, який включає до свого складу питання про захист порушників закону, є Конституція Української Народної Республіки (далі – УНР) 29 квітня 1918 року. Вона вирішувала і регулювала це питання на підставі наступних розділів Конституції: II «Права громадян України», а саме: «13. Громадянин УНР і ніхто інший не може бути затриманий на території її без судового наказу інакше, як на гарячій вчинку. Але і в такому разі він має бути випущений не пізніше, як за 24 години, коли суд не встановить якогось способу його затримання. 14. Громадянин УНР і ніхто інший на території її не може бути покараний смертю, ані відданий яким-небудь карам по тілу, або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підпасти конфіскації майна, як карі» [6].

У розділі VI «Суд УНР» указується, що органи судової влади можуть накладати санкції лише у випадках, визначених законом.

Вищезгадані положення з приводу захисту правопорушників були досить демократичні, але, знову ж таки, як і Конституція Пилипа Орлика, були лише декларативними через низку причин, найголовніші з яких – соціально-економічні та політичні.

Подальший розвиток правозахисного законодавства продовжувався в наступних державних утвореннях на території України: Директорії, Західноукраїнської Народної Республіки. Знову ж таки декларативні права були досить демократичні, але через швидку зміну державності не набули широкого застосування.

У період радянської держави в Україні прийнято 4 Конституції 1919, 1929, 1937, 1978 років. Усі вони відповідали конкретному етапові розвитку соціалістичного ладу. Варто наголосити, що з формально-юридичного боку Конституції Радянської України вирізнялися демократизмом, чіткістю формувань і широкими соціальними гарантіями, які забезпечили їм досить високий світовий авторитет. Слабким місцем їх була декларативність багатьох положень, відчутний пріоритет держави над особистістю.

Особливу увагу потрібно звернути на Конституцію 1937 року, яка була копією Конституції 1936 року, так званої «Сталінської конституції», яка була найбільш демократичною з усіх Конституцій Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР). Положення, які вона містила з приводу захисту прав злочинців, були досить широкі й демократичні. Наприклад, законність, рівність усіх осіб перед законом, гласність судового розгляду, відсутність смертної кари, право на помилування, право на судовий захист, презумпція невинуватості й інші права та свободи вказаних осіб. Але судовий процес над порушниками закону здійснювався досить грубо, з масовими порушеннями прав, хоча це характерний складник судочинства всіх тоталітарних держав [7, с. 231].

У таких умовах ні про який захист прав осіб, які вчинили злочин, мови не може йти. Усі ці демократичні принципи й засади були лише ширмою тоталітарного режиму, який панував в СРСР.

Протягом останнього десятиріччя наша скарбниця збагатилася низкою нових політико-правових документів. Звичайно, повною мірою оцінити історичне значення того чи іншого нормативного акта можна лише через певний час, але вже сьогодні зрозуміло, що така пам'ятка сучасного українського права, як Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, визначила не лише нове соціально-економічне становище України напередодні розпаду СРСР, а й поклала початок побудови нової правоохоронної й судочинної системи на засадах демократії та гуманізму [8].

Процес захисту прав осіб, які порушують права інших, подібно вирішувався й у Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) 1978 року, хоча більшість положень правозахисної й судочинної системи все ж таки запозичено з Конституції СРСР 1977 року, які були досить демократичні.

На початку побудови молодій українській незалежній державі взято курс на фактичне здійснення всіх цих демократичних і гуманних ідей, які проголошувала вищевказана Декларація. Це поклало початок розвитку нової правової судочинної системи на теренах нової держави. Подальший розвиток, спрямований на захист прав суб'єктів злочину, знайшов своє продовження в конституційному процесі 1990–1996 років.

Результатом такої довготривалої та кропіткої праці стало прийняття Конституції України (28 червня 1996 року).

Правозахисна база юридично була вже сформована. Вона дала змогу широко й повною мірою захистити права порушників закону. Нині чинна Конституція дає змогу захисту прав як на національному, так і на міжнародному рівнях. Що ж до злочинців в Україні, то цей процес проходить лише стадію становлення, але вже захищає права останніх досить широко й на демократичних засадах, що передбачено не лише в Конституції, а й у законах України та указах Президента. Це вказує на прогресивний активний розвиток правозахисної системи України, що, безперечно, є її перевагою. Відповідно до цього, можна виділити основні права й обов'язки правопорушників на цьому етапі. Зокрема, Конституція України як норма прямої дії зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права людини – це один із найважливіших соціальних і політико-правових інститутів, які об'єктивно є мірилом досягнення суспільства, показником рівня його цивілізованості [9, с. 11], тому головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод індивіда, які є непорушними та невідчужуваними. Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах; ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, тому обов'язок держави – захищати це право. Жодна особа не може бути піддана безжалісному, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню, покаранню та катуванню.

Варто звернути увагу на те, що ніхто не може триматися під вартою або бути ув'язненим інакше як за рішенням суду, яке обов'язково має бути вмотивованим, при цьому має бути невідкладно повідомлено про причини арешту чи затримання й роз'яснено його права, такі як право на професійну правничу допомогу, яка в передбачених законом випадках надається безоплатно [10, с. 183], і можливість оскаржити своє затримання в суді в будь-який час. Двічі до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення одного виду не може бути притягнений ніхто. Жоден не зобов'язаний доводити свою невинуватість, а тому вважається невинуватим у вчиненні злочину й не може бути підданим кримінальному покаранню, доки вину не буде доведено в законному порядку. Обвинувачення цієї категорії осіб не може ґрунтуватися на припущеннях і доказах, одержаних незаконним шляхом, тому всі сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на їх користь. Особливим видом захисту прав злочинців є реальна можливість останніх звертатися до Президента України про застосування акта помилування. Саме Гарант держави своїм актом може звільнити злочинця від покарання за особливо тяжкий злочин.

Отже, особи, які вчинили правопорушення, користуються всіма правами людини та громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [11].

Вищезгадані норми в нашій країні не є декларативними, а спрямовані на реальній захист, зокрема, такої категорії, як порушники. Указані норми перегукуються також із нормами, закріпленими в Кримінальному процесуальному кодексі України. Крім прав, якими наділені злочинці, останні через призму державного примусу мають такі обов'язки: прибути в призначений строк за викликом до слідчого, слідчого судді, прокурора, суду, а в разі неможливості бути присутнім у назначений час – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; виконувати обов'язки, покладені на них рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; підкорятися законним вимогам і розпорядженням суду, прокурора, слідчого; надавати представнику органу пробації достовірну інформацію, необхідну для підготовки досудової доповіді [12].

Хоча більшість положень є дієвими, але окремі питання не знаходять свого фактичного застосування через низку внутрішніх і зовнішніх причин, передусім це пов'язано з правовою неосвіченістю більшої частини українського населення. Це є досить болючою проблемою, яку необхідно вирішувати в найближчому майбутньому.

Не є таємницею, що скасування смертної кари було наслідком прагнення розширити свої «кордони» на міжнародній арені. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в Раді Європи. 9 грудня 1999 р. Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, тим самим підтвердили факт недопустимості використання її як покарання за тяжкі злочини. Через це у 2000 р. Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара», скасувавши такий вид кримінального покарання за особливо тяжкі злочини загалом [13].

Згідно з останніми результатами досліджень, проведених соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення журналу «Фокус», 38% вважають, що в Україні варто відновити смертну кару, 47% – проти відновлення, 14% – не визначилися [14].

Також потрібно не забувати, що поряд із національним рівнем захисту прав осіб, які вчинили правопорушення, Конституція дає можливість їх захисту міжнародною спільнотою [15, с. 7]. Це передбачено частиною 4 статті 55 Конституції України. Міжнародний захист здійснюється переважно Європейським судом з прав людини або ж Організацією Об'єднаних Націй [16].

Розгляд індивідуальних скарг Європейським судом з прав людини слугує ефективним засобом виявлення дефектів і недоліків у національному кримінальному законодавстві. Із цього погляду своїми рішеннями, положеннями та правовими позиціями, що містяться в них, Європейський суд з прав людини направляє змістовні «імпульси», які спрямовані на вдосконалення кримінального права й пов'язаної з ним правозастосовної практики та разом з тим захисту й в'язнів у тому числі.

Нормативно-правовими актами, на яких базується такий захист, є Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950, Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 та низка інших, які мають прецедентний характер.

Говорячи загалом про необхідність правозахисної системи в правовому колі держави, варто зазначити, що вона повинна бути обов'язковою, тому що це є невід'ємною основою правової держави, курс на побудову якої взяла Україна. Головним завданням у цьому напрямі роботи є розширення бази фактичного здійснення положень Конституції, щоб вони не мали декларативний характер, як більшість нормативно-правових актів України попередніх десятиліть.

Розкриваючи суть цього питання, неодмінно потрібно приділити увагу стану розвитку держави, тому що більшість злочинів і правопорушень скоюється в тих країнах, рівень економічного, соціального, правового, культурного розвитку в яких досить низький.

У світових рейтингах Україна за рівнем економіки займає 91 місце, за якістю життя – 69 місце, за безпекою – 144, за особистою свободою – 85, за соціальним капіталом – 147 [17].

На превеликий жаль, вищевказані показники свідчать про низький рівень економічного, політичного, соціального розвитку, унаслідок чого Україна посідає перше місце за рівнем злочинності в Європі, тому що однією з причин скоєння злочинів є соціальна, економічна незахищеність особи в країні проживання [18].

Застій економіки прямо впливає на соціальний розвиток держави, тому що належне фінансування, процес зростання в усіх сферах економіки не відбувається, катастрофічно скорочується кількість робочих місць і підприємств, різко зменшується кількість соціальних виплат і соціальної допомоги, а це впливає на сумну динаміку зміни населення України. Зокрема, у 1993 році в Україні проживала найбільша кількість осіб – 52,244 мільйона, однак у 2021 році це лише 41,588 мільйонів осіб, що свідчить про масову еміграцію українців за кордон у пошуках кращого життя [19].

Отже, унаслідок цих процесів постає проблема правового виховання громадян України, які живуть у сучасній державі, оскільки без належного рівня знань чинного законодавства, своїх прав, свобод та обов'язків якісний еволюційний розвиток правового суспільства не відбудеться. Сьогодні правосвідомість опинилася на небезпечному рівні, оскільки моральні цінності населення послаблюються, відбувається деградація, погіршується рівень освіти, наслідком чого є збільшення кількості свідомо вчинених умисних, переважно тяжких кримінальних правопорушень. У нашій державі необхідно подолати негативні явища, які спрямовані на моральний розлад суспільства та девальвацію таких понять, як «свобода», «честь», «совість». У більшості порушення основних прав і свобод відбувається через недостатню правову обізнаність, що заважає суспільству розуміти межу своїх дій. Важливим обов'язком держави є формування високого рівня загальної культури населення, а саме: засвоєння основ галузей права для розуміння своїх прав та обов'язків у життєдіяльності; удосконалення правової культури, тобто створення та збереження правових цінностей, що забезпечують безпечне й безконфліктне існування, найважливіше, механізм реалізації прав і свобод має чітко працювати та об'єктивно даватися оцінка кримінальної поведінки осіб зі з'ясуванням причин правопорушень і з пошуками шляхів запобігання їм [20].

Крім того, необхідним є розвиток правових програм, запровадження уроків правової культури, виховання, навчання, що корегуватиме бажання конкретного суб'єкта злочину будь-що досягти своєї мети, часто для забезпечення соціальних, економічних потреб шляхом учинення такого діяння. Великий обсяг роботи необхідно проводити в правовій і морально-етичних сферах суспільного життя, інакше кажучи, необхідними є дії, спрямовані на ліквідацію «білих плям» правового простору, які були наявні в радянській Україні. Тобто всі зусилля правового виховання необхідно скеровувати на формування у свідомості людини такого базису знань і правової культури, на який можна було б спиратися при побудові правослухняного громадянського суспільства.

Висновки. Отже, виходячи з вищевикладеного, можна констатувати: по-перше, декларуючи на державному рівні, що життя людини, її здоров'я, безпека, честь і гідність є найвищою цінністю держави, звичайно, найбільш суворим покаранням за скоєння злочину має бути довічне позбавлення волі, що закріплено в статті 64 Кримінального кодексу України, а не смертна кара [21]. У правовій державі процедура захисту інтересів осіб, які вчинили правопорушення, є невід'ємною умовою судового процесу, а вид покарання за вчинення суспільно небезпечного діяння має визначатися ступенем тяжкості скоєного.

По-друге, необхідно забезпечити зростання рівня правосвідомості пересічних громадян через усвідомлення ними глибокого розуміння поняття недоторканності людини, її власності, тим самим створюючи фундаментальний базис для розвитку громадянського суспільства в нашій державі. Зміни вектору санкціонування суспільно небезпечних діянь у бік заміни покарань, пов'язаних із позбавленням волі, на економічні (штрафи) або взагалі поступової декриміналізації окремих видів злочинів.

Саме тому головна діяльність нашої держави має бути спрямована на забезпечення високих стандартів життя, перспектив розвитку особистості й усебічне правове виховання всіх верств населення як базових механізмів запобігання злочинності.

Список використаних джерел:

1. Марчак В.Я. Обмежена осудність: психолого-правовий зміст : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 400 с.
2. Система покарань. URL: https://pidru4niki.com/1209081045427/pravo/sistema_rokaran.
3. Кримінальне право України XIV - початку XVII ст. URL: <https://ukrhyst.at.ua/publ/40-1-0-352>.
4. Юхо И.А. Основные черты судоустройства и судопроизводства по статуту Великого княжества Литовского 1529 года. *Первый Литовский Статут 1529 года* : материалы Республиканской научной конференции, Вильнюс, 1982 год. Вильнюс. : Вайздас, 1982. С. 47-51.
5. Конституція Пилипа Орлика. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.
6. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). 1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>.
7. Слюсаренко А.Г. Історія української конституції. Київ : Знання України, 1993. 192 с.
8. Декларація про державний суверенітет України / *Верховна Рада України*. 1990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
9. Козюбра Н.І. Права людини і верховенство права. *Право України*. 2011. № 5-6. С. 11-23.
10. Palmer J. Constitutional Rights of Prisoners. 9th Edition. 2010. 950 с.

11. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України / *Верховна Рада України*. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
13. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари / *Верховна Рада України*. 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text.
14. Україна у фокусі: соціологічні виміри. *Фокус*. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ukraina_v_fokuse_sociologicheskie_izmereniya.html.
15. Менджул М.В. Судовий захист прав та законних інтересів громадян. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2013. 212 с.
16. Стаття 55. *Юридичний портал. Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/konstitutsiya_ukraini_stattya_55/.
17. Україна у дзеркалі рейтингів: як нас бачать з-за кордону. 2020. URL: <https://mind.ua/publications/20218749-ukrayina-u-dzerkali-rejtingiv-yak-nas-bachat-z-za-kordonu>.
18. Україна очолила рейтинг злочинності в Європі. 2020. URL: <https://konkurent.ua/publication/60830/ukraina-ocholila-reyting-zlochinnosti-v-evropi/>.
19. Населення України. 2021 URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>.
20. Рибинський Є.М. Проблема правової освіти і виховання в Україні. *Наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету*. 2021. URL: <http://library.rshu.edu.ua/virtualni-vystavki/642-problemi-pravovoji-osviti-i-vikhovannya-v-ukrajini>.
21. Стаття 64. Довічне позбавлення волі. *Юридичний портал Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_64/.